

Seirefoorum 2015 ja mis edasi

Jüri Valge

keelehooldekeskuse koordineerija

Veel kaks aastat kehtiva praeguse eesti keele arengukava (EKA) täitmist on taas seiratud: 8. oktoobril toimus kõrgel kohal – riigikogu saalis – ja kõrgete osalistega (president, haridus- ja teadusminister, poliitikud, teadlased, keelenõukogu liikmed) järjekordne keelefoorum. 90ndatest aastatest pärit nime on viimastel aastatel seotud üritusega, millel tutvustatakse eesti keele arengukava elluviimise järjekordset vahearuanne. Foorumite ülesehitus on olnud sarnane: räägib president, esineb keelevaldkonna peavastutaja, haridus- ja teadusministeeriumi esindaja (minister või kantsler), sõna saab seiredokumendi välisretsensent; lisaks on arvamusiidrite väitlus aja- ja asjakohasel keeleteemal ning on ka võimalus küsimusi esitada. Ürituse juhatab sisse ja raportit tutvustab keelenõukogu esimees. Erinev polnud seegi kord.

Isalikud õpetussõnad lausus 40 kirja ning Johannes Aaviku ümmargustest tähtpäevadest lähtuvalt Toomas Hendrik Ilves. President rõhutas muu hulgas, et keel ei arene iseenesest, et arengu tagamiseks on vaja igapäevast tööd (eelkõige terminoloogias ja keeletehnoloogias). Häirivaks pidas ta tõredat suhtumist keele alal töötavatesse inimestesse, neist mööda vaatamist tähtsate keelt puudutavate otsuste tegemisel.

Reaalpoliitiline arutelu keeleasjade üle tuli Jürgen Ligilt. Kindlasti tuleb arvestada ministri soovitusi järgmise eesti keele arengukava koostajaile: tugevad fookused, konkreetne, praktilised lahendused. Tunustamisväärselt tähtsustas Ligi ametnike keelekoolitust: sellest, kuidas nn bürokraadid selge keele põhimõtetest kinni peavad või ei pea, sõltub nii rahva argitegevuste sujuvus kui ka keelekasutus.

Ülevaate dokumendist esitas professor Birute Klaas-Lang ning eemalolija seisukohad professor Cornelius Hasselblatt (Groningen). Poliitkorrektsuse kohustusest vabana pakkus välisretsensent foorumi vaiksesse

kulgemisse mõnusat vaheldust. Hasselblatti lõpphinnang aruandele oli „Aukartustäratav!“. Loomulikult rõõmustas see seiredokumendi autoreid, kuid tähtsam oli siiski kinnitus meie keelearendustöö põhimõttelise õigsuse kohta. Paljud riigid oma keele arendamist Eestiga sarnaselt ei toeta. Loomulikult ei jäänud tähelepanuta ka dokumendi vaieldavad kohad, kuid neid oli positiivsetega võrreldes oluliselt vähem. Esile tõstmist väärivad kaks Hasselblatti seisukohta: tugev toetus soovitusel kehtestada emakeeleõpetajatele õppetöövaba poolaasta võimalus (see lisaks muu hulgas motivatsiooni eesti keele õpetajaks õppimiseks) ning üleskutse loobuda eesti keele kui väga raskelt õpitava keele „propageerimisest“ (*kuu-uuri*ja näitel).

Vestlusringis olid professor Mati Hindi kõrval TTÜ rektor Jaak Aaviksoo, ERMi direktor Tõnis Lukas, tervise- ja tööminister Jevgeni Ossinovski ning riigikogu liige Mailis Reps (kõik endised haridus- ja teadusministrid). Arutelu juhatas ajakirja Akadeemia peatoimetaja, keelenõukogu liige Toomas Kiho. Viisakas seltskond, kus ülearu teravaks ei mindud ning ega seiredokumendi suhteliselt üldine tekst seda ka eriti tinginud.

Järgnevas ei üritata keelefoorumil toimunust ülevaadet anda ega ka seiredokumendi ümber jutustada (see oli paar nädalat enne foorumit ja on hiljemgi keelenõukogu kodulehel kättesaadav), küll aga käsitletakse probleeme, mis ka viienda vahearuande koostamisel paraku alles on jäänud. Asjast paremaks arusaamiseks esitatagu siin kokkuvõtlikult seiredokumendi valmimise käik ja struktuur.

Aruande koostamise kohustus on Eesti keelenõukogul (EKN), kes lepib kokku selle struktuuri, valib üldjuhul oma liikmete hulgast iga arengukava meetme (neid on kokku 13) analüüsi eest vastutaja (mentori) ning seiredokumendi üksikosade kokkupanija, toimetaja. Mentorid koguvad oma meetme EKA-järgseilt põhitäitjalt, aga ka teistelt olulistelt institutsioonidelt infot seireperioodil toimunu ja planeeritud, kuid toimumata jäänu kohta. Näiteks meetme 4 (eestikeelne üldharidus) puhul on infoallikaiks Tartu ja Tallinna ülikool, eesti keele instituut, Eesti emakeeleõpetajate selts, emakeele selts, Eesti rahvusringhääling ning haridus- ja teadusministeerium (keele-, üldharidus-, õpetaja-, analüüsi- ja noorteosakond). Neilt saadud info kirjutab mentor seiredokumendi struktuurile sobivaks ja seejärel käib see heakskiidu saamiseks veel korra algallikate juures.

Enam-vähem aktsepteeritud tulemus läheb toimetajale, kes paneb 13 meetme täitmisaranded – üldjuhul pinevas vaidluses mentoritega – kokku

ja saadab teksti EKNi ühisarutelu eel kõigile selle liikmeile (sh mentoreile). Viimased teevad kogu tekstist lähtudes oma ettepanekud, mis keelenõukogu otsusel kas teksti sisse võetakse või välja jäetakse. Teksti edasiseks töötluks moodustatakse EKNi liikmetest väiksem grupp, kes peab suures ringis lahtiseks jäänud otsad kokku tõmbama ning lõplikule lähedase teksti looma. See saadetakse veel kord kõigile EKNi liikmeile, arutatakse veel kord läbi (tehes minimaalseid parandusi) ning saadetakse keeleteoimetajale. Keeleteoimetatud tekst läheb edasi HTMi, sest ainult selle kaudu saab selle Vabariigi Valitsusele – keda keelenõukogu valitsuse määruse järgi peab nõustama – toimetada. Seekord otsustas ministeerium teksti muutusteta valitsusele edasi saata, varem on seal toimunud kooskõlastamise käigus teksti oluliselt muudetud. Kui on selge, mis ministeeriumis tekstist järele jäi (sel aastal kõik), läheb see trükki ning riputatakse EKNi kodulehele üles.

Kirjeldatust selgub vähemalt kolm suurt probleemikimpu. Esiteks see, et arengukava elluviimise hindamisdokumendi koostavad olulises osas samad inimesed, kes koostasid arengukava enda ning kelle igapäevane tegevus seisnebki selle elluviimises (EKNi liikmed). Kuigi keelenõukogu liikmed kahtluseta objektiivsuse poole püüavad, ei pruugi süsteem „ise kavandan, ise teen ja ise panen tehtule hinde” parim olla. Enamik aruande koostajaist on seotud oma asutusega ning kui isiklikud huvid võib vastutustundeline analüüsija kõrvale jätta, siis tööandja huve „unustada” on juba keerulisem. Ning sedagi on üpris raske ette kujutada, kuidas ministeerium valitsusele võimalikku iseenda kohta käivat kriitikat saadab või valitsuse kaudu iseendale niisuguseid ettepanekuid teeb, mille täidetavuses ei pruugi kindel olla.

Enesehinnanguga seotud raskusi arvestades on otsustatud, et järgmine seire – ühtlasi kogu praeguse arengukava täitmise ülevaade – tellitakse sõltumatult hindajalt. Kui mitte järgmise aasta jooksul, siis vähemalt ülejäämise alguses tuleks koostada lähteülesanne ning alustada hindaja otsinguid.

Teine probleemikimp on seotud seireraporti tuntuse ja mõjuga. Keelefoorumil jagatavad sadakond trükieksemplari muidugi suurt lugejaskonda ei võimalda, kuid mitmele poole kodulehele (keelenõukogu, haridus- ja teadusministeerium) riputatav tekst on kättesaadav kõigile, samuti nagu eelmiste seirete kokkuvõtted. On tõsiselt kahju, kui kümnete inimeste suur töö vaid piduürituseks, keelefoorumiks, klantskaante

vahele köidetakse ja siis unustatakse (vähemalt järgmise seireni). Mõneski mõttes on seireraporti tekst tähtsam arengukava enda tekstist: viimane on tunduvalt üldsõnalisem ja mis peaasi, valminud 2010. aastal, mil kõiki keelevaldkonnas ja muus elus toimuvaid muutusi oli võimatu ette näha.

Vahearuanes, eriti selle ettepanekutes saab arvestada nii saavutatut kui ka kogu keele- ja majanduskeskkonna muutusi. Vahearuande konkreetsetele soovitudele toetudes on võimalik esitada ka vastuväiteid juhul, kui eesti keelele positiivseid suundumusi/soovitusi hoopis vastupidiseks tahetakse pöörata. Selles suhtes on iseloomulik olukord, mille põhjustas sügissuvel avaldatud teaduse ja kõrghariduse arengusuundade raport.

Võrreldagu näiteks raporti soovitusi („2.18. Minna kõigi ülikoolide doktoriõppes, kus see võimalik ja põhjendatud, üle ingliskeelsetele õppekavadele ning õpetusele. 2.19. Minna kõigis ülikoolides tehnika- ja tehnoloogiavaldkondades magistriõppes üle ingliskeelsetele õppekavadele ning õpetusele.” – Gunnar Okk, Eesti ülikoolide, teadusasutuste ja rakenduskõrgkoolide võrgu ja tegevussuundade raport. Lõppraport, august 2015) eelmise ja praeguse seiredokumendi seisukohtadega: „Meede 7. Selgitada eestikeelse kõrgkooliõppe vajalikkust ja võimalikkust stabiilse poliitilise tahte ja täiendavate rahaliste ressursside saavutamiseks” (seire 2013), „Meede 7. Seadustada eestikeelse õppe säilimine kõigis õppekavarühmades kõigil õppeastmetel (HTM, Riigikogu); töötada ... välja konsensuslik lahendus eesti ja inglise keele tasakaalustatud ja kestlikuks funktsioneerimiseks kõrghariduses ja teaduses (HTM)” (seire 2015).

EKAs kirja pandu leiab head tooni järgides sageli viitamist valdkondlike arengukavade ja muude tähtsate dokumentide sissejuhatuses; teemakäsitluse konkreetseks minnes see unub – põhjendusega, et keeleprobleematikat arvestatakse niikuinii kõikjal. Vahearuanete oluliselt konkreetsem alusinfo ja ettepanekud peaksid olema lähtealuseks nii iga-aastaste eelarvete koostamisel kui ka üheks piduriks pelgast majanduskasust lähtujatele ning eesti keelt unustavaile ühekülgse rahvusvahelistumise absolutiseerijaile.

Kolmandaks on – hoolimata seireraporti koostamisega seotud subjektiivsusest – see kahtlusetu dokument, mis võtab kokku olulise osa 2013. ja 2014. aastal eesti keelega tehtust, tuues esile ka saavutamata jäänu, takistused ja soovitused võimalikuks jätkamiseks. Seda, et eesti keele arengukava ja selle seire põhjalik käsitlus ka emakeeletundidesse jõuaks,

on ilmselt liiga palju tahta. Küll aga peaksid õpetajad nendega kursis olema, et õpilaste riigieksamiks ettevalmistamise vägagi praktilise eesmärgi kõrval neile – kasvõi täiendava kommentaari korras – eesti keele toimimise ja kestmise ning selleks vajaliku laiemat konteksti selgitada.

Seekordsel seirel ning seda tutvustaval foorumil on eriline tähendus sellegi poolest, et veel enne, kui praeguse arengukava täitmisele lõpphinang anda, tuleb valmis saada uus, 2018. aastal kehtima hakkav plaan. Üle tuleb vaadata mitmed konkreetsete teemad, mis seni lahendust saamata ühest vahearuandest teise on loksunud, ning ühemõtteliselt kirja panna, et „Eesti keele arengukava 2018–...” ei ole ühe ministeeriumi või veel halvemal juhul selle ühe osakonna tööd suunav, vaid põhiseaduse täitmiseks ellu viidav kogu riigis. Tundub vajalikuna kiita dokument heaks valitsusest kõrgemal tasemel – riigikogus. Pidades seejuures silmas, et nii, nagu üpris üksmeelselt aktsepteeritakse stabiilse kaitsekuluna 2%, tuleks kokku leppida ka eesti keele kestmise tegelikus, igakülgses ja stabiilses soodustamises. Muidu pole mainitud kahel protsendilgi mõtet.

Lõpetuseks kaks lõiku keelefoorumil esitatud seireraporti sissejuhatusest: „Kokkuvõttes võib tõdeda, et EKA elluviimine on 2013. ja 2014. aastal olnud üldjoontes kavandatule vastav. Kõikide meetmete pidevaid ülesandeid on täidetud, on lahendatud ka mitmed konkreetsete ülesanded: ilmunud on õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013, on võetud kasutusele keeletehnoloogilisi rakendusi, keeleteaduses lisandus 20 uut doktorit, keelevaldkonna massiüritustesse on kaasatud rohkesti koolinoori, keelekümbel ja lõimitud aine- ja keeleõpe on üha populaarsem, oluliselt on suurenenud eestikeelseid artikleid avaldavate kõrgetasemeliste teadusväljaannete arv, alustatud on eesti keele tasemeeksamitega teistes riikides, koostatud on eesti viipekeele – eesti keele veebisõnastik, võõrkeele riigieksam on nüüdsest gümnaasiumi lõpetajatele kohustuslik, olulisemad eesti keele sõnaraamatud on veebis kättesaadavad jne.

Saavutatu kõrval on siiski valdkondi ja ülesandeid, mille täitmisel ilmnenud probleemidele juhtis tähelepanu ka kaks aastat tagasi koostatud vahearuanne: huvi eesti keele õpetaja elukutse vastu on leige, peamiselt venekeelse elanikkonnaga piirkondades, eriti Ida-Virumaal, on õppurite motivatsioon õppida eesti keelt madal ning võimalused seda igapäevaelus kasutada väiksed, valdavalt vene keeles õppivate kutseõppijate eesti keele oskus on nõrk ja paljudel juhtudel ei ole ameti omandanud noored

suutelised oma tööülesandeid eestikeelses töökeskkonnas täitma, järjekindlalt kasvab kõrghariduses ingliskeelse õppe osakaal, mille tagajärjel on eesti keel mõnel alal kaotamas õppe- ja teaduskeele rolli, vaatamata jõupingutustele nii riigi kui ka kohalikul tasandil jätkub murdekeele taandumine argikasutusest, viipekeele spetsialistide (sh viipetõlkide) arv ei ole piisav kõigi vajalike tegevuste algatamiseks ja läbiviimiseks, eesti keele ja kultuuri õpetuskohtade arv välisülikoolides on langenud, keele tehnoloogiliste rakenduste kättesaadavamaks tegemine takerdub rahaliste raskuste taha, mitu keelealaste õigusaktide aspekti vajavad poliitilist tahet lahenduste otsimisel.” (Eesti keele arengukava 2011–2017 elluviimise vahearuanne (2013–2014). Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2015, lk 10–11).